

DRUHY A ZÁKLADNÉ PRVKY PRAKTICKÉHO USUDZOVANIA

Robert AUDI

Robert Audi je Charles J. Mach Distinguished Professor of Philosophy na University of Nebraska v Lincolne, USA. Je jedným z popredných amerických filozofov zaoberajúcich sa problematikou praktickej a teoretickej racionality, filozofie náboženstva, politickej filozofie atď.; je editorom známeho, nedávno vydaného filozofického slovníka *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press 1995. K jeho hlavným monografiám patria: *Practical Reasoning*, London and New York 1989 a 1991; *Belief, Justification, and Knowledge*, Cambridge University Press 1993; *Intention and Reason*, Ithaca, Cornell University Press 1993; *Moral Knowledge and Ethical Character*, Oxford, Oxford University Press 1997; *Epistemology*, London, Routledge 1998. Nasledujúci text je prekladom 4. kapitoly *The Varieties and Basic Elements of Practical Reasoning* (s. 85-107) *Audiho monografie Practical Reasoning*.

Historicky sa praktické usudzovanie považovalo za druh inštrumentálneho usudzovania. Tak to bolo v Aristotelovej koncepcii a — hoci menej explicitne — aj v koncepciách Huma a Kanta. Avšak ani u Aristotela nie je takéto poňatie ostro vymedzené a určite by sme nenašli žiadny konkrétny model inštrumentality, ktorý by bol podľa všetkých troch filozofov vlastný každému prípadu praktického usudzovania. Navyše, zjednocujúce pojmy, ktoré používam pri konštruovaní príkladov praktického usudzovania, neriešia otázku, či vôbec existuje nejaký model praktického usudzovania. Ide najmä o tieto pojmy: po prvé, praktické usudzovanie sa používa vtedy, keď chceme určiť (alebo aspoň je to funkčné pri určovaní, resp. pri snahe určiť), čo robiť; po druhé, vyjadruje aspoň jeden dôvod konania; po tretie, je určitým spôsobom vhodné na vyvolanie konania, ktoré je v súlade s jeho obsahom; a po štvrté, vo všetkých troch ohľadoch kontrastuje s teoretickým usudzovaním, ktoré sa považuje za aplikovateľné vtedy, keď chceme zistiť (alebo aspoň je to funkčné pri zisťovaní, resp. pri snahe o zistenie), čo je pravda.

Uverejňujeme so súhlasom autora a vydavateľa, za ktorý redakcia časopisu *Organon F* vyslovuje obom svoje poďakovanie.

Acknowledgement: Published thanks to the kind permission of the author R. Audi and the original publisher Routledge, London.

Ak tieto pojmy patria, ako sa zdá, k hlavným prvkom, ovplyvňujúcim naše chápanie toho, čo je praktické usudzovanie, nemalo by nás prekvapovať, že naň existuje toľko názorov. Je ich naozaj toľko, že je ťažké dokonca spresniť našu štvorbodovú charakteristiku tak, aby sme pritom nevytlúčili niektoré prípady, ktoré sa plauzibilne pokladajú za praktické usudzovanie.

V tejto kapitole najprv preskúmame rozmanitosť týchto prípadov a z tohto hľadiska vysvetlíme, čo je to praktické usudzovanie. Mojim cieľom je podať tento pojem čo najobsiahlejšie, zároveň však chcem ukázať črty, ktoré sa zdajú byť z historického, resp. z iného hľadiska hlavnými charakteristikami praktického usudzovania. No nepôjde mi iba o výstižnosť príkladov. Adekvátne vysvetlenie praktického usudzovania by nám malo zároveň poskytnúť odpoveď prinajmenšom na šesť teoretických otázok, ktoré som zdôraznil ako kľúčové pre stanovenie miesta praktického usudzovania vo filozofii ľudského konania.¹

I. Rozmanitosť foriem praktického usudzovania. Filozofické vysvetlenie praktického usudzovania by malo ukázať rolu rozumu v ľudskom konaní. Táto požiadavka sa odráža v otázke (ktorú som formuloval pri Aristotelovi, Humovi a Kantovi²), ako by mohlo praktické usudzovanie odhaliť štruktúru konania na základe dôvodu tak, aby sa činy vykonané z tohto dôvodu mohli chápať vo svetle dôvodov agensa ako na prvý pohľad racionálne. Ak v našom chápaní praktického usudzovania vychádzame z tejto otázky, môžeme zoskupiť jednotlivé koncepcie podľa typu vzťahu, aký v nich agens predpokladá medzi daným konaním a cieľom, vyjadreným v obsahu usudzovania.

Pomocou premennej "S" na označenie agensa, premennej "A" na označenie konania, gréckeho písmena " ϕ " zastupujúceho agensov cieľ, ako ho vyjadruje úsudok, môžeme schematicky opísať koncepcie praktického usudzovania. Asi najbohatšie ilustrované sú *schémy nevyhnutných podmienok* reprezentujúce S, ktorý považuje A na realizáciu ϕ za nevyhnutné; *schémy dostatočných podmienok* reprezentujúce S, ktorý na to považuje A za dostatočné; *schémy dostatočného dôvodu* reprezentujúce S, ktorý považuje A za (dostatočne) zdôvodnený spôsob — napríklad pravdepodobný spôsob, aj keď nie nevyhnutný alebo dostatočný — realizácie ϕ ; a *schémy pravidiel* reprezentujúce S, ktoré si podľa A vyžaduje isté pravidlo.³ Tieto schémy budem ilustrovať na príkladoch, z ktorých väčšina je známa z literatúry.

Schéma nevyhnutných podmienok môže mať takúto podobu:

(a) Odteraz S uvažuje, že ak nevykoná A najneskôr v čase t' , tak nemôže realizovať ϕ v čase t .

Preto najneskôr vtedy, keď podľa neho čas t' nastal, S koná A , ak na to nezabudol alebo ak mu v tom niečo nezabránilo.⁴

Schéma nevyhnutných podmienok môže vo svojich premisách špecifikovať aj povinnosť, ako je to v mnohých kantovských prípadoch, alebo potrebu, cieľ, plán a pod. Rozhodujúce je, aby S pokladal konanie za nevyhnutné na realizáciu každého cieľa, ktorým sa riadi úsudok. Ak je teda S racionálny, nebude pokladať za *alternatívny* spôsob realizácie cieľa žiadne iné konanie.

Podobnú rozmanitosť cieľov môžu ukázať schémy dostatočného dôvodu. Pozrime sa na niektoré z nich. Toto je schéma dostatočného dôvodu s reprezentáciou optatívneho cieľa:

(b) Nech platí, že presvedčím svojho skúšajúceho, že viem šoférovať. Ak signalizujem odbočenie, presvedčím svojho skúšajúceho, že viem šoférovať. (Preto) nech platí, že signalizujem odbočenie.⁵

S môže prakticky usudzovať aj v záujme pociťovanej potreby:

(c) Skutočne potrebujem pokojný pobyt na vidieku. Prijat' pozvanie na víkend do Catskills by bolo vhodné na takéto pobyt, preto ho prijmem.⁶

Schéma dostatočného dôvodu sa môže rozvinúť aj ďalej, ak reprezentujeme usudzovanie ako platné v tom zmysle, že pravdivosť premis ukladá S konať A (a pravdepodobne aj to, že v istom zmysle by S mal konať A).

(d) Chcem ϕ .

Konať A znamená pre mňa za týchto okolností realizovať ϕ . Nemôžem teraz uprednostniť nič iné, čo by realizovalo ϕ , iba konať A .

Nemám žiadny dostatočný dôvod nerealizovať ϕ za týchto okolností.

Budem preto konať A .⁷

S platnosťou praktického úsudku si filozofi vo svojich diskusiách o praktickom usudzovaní nerobia vždy veľké starosti. To je jeden z dôvodov, prečo sa schéma dostatočného dôvodu považuje za reprezentáciu aspoň niektorých praktických úsudkov. Tvrdí sa napríklad, že najjednoduchšia schéma je táto:

(e) Bolo by žiaduce konať *A* (alebo privediť žiaducu situáciu); môžem vykonať *A*, preto by som to mal vykonať.⁸

V iných schémach dostatočných podmienok môžu byť *prima facie* (*pf*) predpoklady explicitne vyjadrené v premisách a záver sa bezpodmienečne prijíma, pretože *S* predpokladá, že dôvod vyjadrený v hlavnej premise je najzávažnejší:

(f) *pf* (*x* je lepšie než *y*, [za predpokladu, že] *x* je vzdať sa smilnenia a *y* je smilnenie); *A* je vzdať sa smilnenia a *B* je akt smilnenia; preto *A* je lepšie než *B*.⁹

Tam, kde agens, ktorý usudzuje takto, pokladá *prima facie* nadradenosť ovládania sa za najzávažnejšiu, je pre neho prirodzené rozhodnúť sa bezpodmienečne v jej prospech a následne konať.

Spoločným zdrojom podmienok cieľa, vnímaných ako nevyhnutné, a dostatočných dôvodov konania sú pravidlá. Tu je výstižná reprezentácia schémy pravidiel:

(g) Nachádzam sa v okolnostiach *C*.
Ak sa nachádzam v *C*, mal by som konať *A*.
Mal by som teda konať *A*.
Preto konám *A*.¹⁰

Opis okolností môže byť komplikovaný a môže odhaliť konflikt dôvodov. Vezmime si príklad Antigony. Je presvedčená, že sa nachádza v situácii, v ktorej by podľa zákona svojho brata Polyneika nemala pochovať, podľa náboženstva by to však urobiť mala. Riadi sa komparatívnym pravidlom, podľa ktorého za takýchto okolností nariadenia bohov prevažujú nad kráľovskými zákonmi. Prichádza k záveru, že by mala — po zvážení všetkých okolností — urobiť to, čo jej velia bohovia a rozhodne sa "*Pochováam Polyneika*."¹¹

Existuje prinajmenšom ešte jeden ďalší pojem praktického usudzovania, ktorý by sme mali spomenúť. Môžeme ho nájsť v pozadí niektorých pasáží u Aristotela i u ďalších historicky významných mysliteľov, explicitne bol však artikulovaný až v súčasnosti. Je to *funkcionalistický názor na praktické usudzovanie*. Tu je jedna jeho formulácia: "Praktické usudzovanie... je v zásade proces, prostredníctvom ktorého sa z presvedčení a žiadostivostí

formujú intencie", kde "matrica žiadostivosti subjektu zahŕňa jeho preferencie konať *A*. Podobne matrica presvedčení subjektu zahŕňa jeho presvedčenia o možnosti a schopnosti konať *A*..."¹² Antigona teda na základe svojej žiadostivosti poslúchať bohov a vyhnúť sa porušeniu zákona a na základe presvedčení o svojich možnostiach formuje svoju intenciu pochovať Polyneika; formovanie intencie na takomto základe môže byť pritom prípadom praktického usudzovania *bez ohľadu na to*, či vedome usudzuje v bežnom zmysle, ktorý zahŕňa vyvodzovanie záveru z jednej alebo viacerých premís.

Keďže každá z uvedených schém môže podľa funkcionalistického názoru hrať vhodnú rolu v reprezentácii relevantných presvedčení a žiadostivosti, ani jedna z nich sa neuprednostňuje ako zvlášť zodpovedajúca funkcionalistickému pojmu praktického usudzovania. Otázka, ktoré druhy schém sú typicky doložené príkladmi vtedy, keď sa formovanie intencií z presvedčení a žiadostivosti považuje za praktické usudzovanie, je zrejme skutočne otázkou empirie. Navyše, intencie možno takto formovať bez toho, aby *S* zvažoval premisy alebo záver, a tak funkcionalistický názor nevyžaduje, aby sa znova uvádzali alebo dokonca zvažovali, a otázku foriem procesu — ak sa naozaj nejaký mentálny proces vyžaduje —, potrebných na praktické usudzovanie, ponecháva otvorenú.

Čo môžeme vo svetle týchto príkladov a príkladov z Aristotela, Huma a Kanta, zovšeobecniť, pokiaľ ide o praktické usudzovanie? Začnime tým, že sa pokúsime zistiť jeho základné prvky. Ide o tri druhy prvkov: jeden zodpovedá hlavnej premise, druhý vedľajšej premise a tretí záveru. Hlavnú premisu môžeme bezpochyby chápať ako reprezentáciu cieľa, aj keď nie je vyjadrený napríklad žiadostivosťou alebo intenciou, ale je len implicitne zahrnutý v oddanosti *S* pravidlu — napríklad že človek musí nadradiť náboženský záväzok nad zákonný, ak sú v konflikte. Vedľajšia premisa jasne reprezentuje presvedčenie, ktoré ukazuje, ako *S* chápe konanie vo vzťahu k cieľu — napríklad ako nevyhnutné alebo ako dostatočné. Najťažšie je charakterizovať záver. Uviedol som rozličné príklady záverov — od súdov vyjadrujúcich, čo by mal človek robiť, po optatívne (a falošné) súdy — "Nech konám *A*". Jeden z problémov spočíva v tom, že máme sklon rozmyšľať o závere dvojako: ako o tvrdení, *vyvodenom* na základe premís (vyvodenom z nich a nimi podloženom), a ako o motivačnom a normatívne praktickom tvrdení — je motivačne praktický svojou tendenciou produkovať konanie, resp. hrať hlavnú rolu v produkcii konania, a tým aj v riešení daného praktického problému — napríklad otázky, čo robiť, ak platí Kreontov zákaz pochovať brata; normatívne praktický je vďaka svojmu obsahu — ten určitým spôsobom podporuje konanie, ktoré má tendenciu motivovať.

Podrobnejšie vysvetlenie praktického usudzovania si vyžaduje sledovať niektoré dôležité rozdiely a zaviesť ich do objasňujúcich príkladov. Jedným z nich je rozdiel, ktorý sa uvádza zriedka, medzi praktickým *usudzovaním* a praktickou *argumentáciou* (v jednom z významov slova "argumentácia"). S tým súvisí rozdiel medzi *záverom* argumentácie S — napríklad súdom, že S by mal konať A - a *uzatvárajúcim* tento argument napríklad prostredníctvom súdu na základe premís, a to tak, že by mal konať A . Tieto a ďalšie rozlíšenia musíme rozvinúť a spojiť s pojmom praktického súdu. To bude našou hlavnou úlohou v ďalšej časti.

II. Praktické usudzovanie, praktická argumentácia a "inštrumentálna inferencia". Tak ako termín "argumentácia" aj "praktické usudzovanie" môže označovať buď proces, alebo zodpovedajúcu abstraktnú štruktúru, na ktorú priamo odkazujeme, keď logicky hodnotíme istú praktickú argumentáciu (alebo usudzovanie) ako platnú či neplatnú. Je dôležité odlíšiť praktickú argumentáciu ako štruktúru propozícií (alebo iných nositeľov pravdivostnej hodnoty, akými sú zrejme ekvivalentné triedy viet) a proces prechodu od premís takejto štruktúry k jej záveru prostredníctvom usudzovania. Takáto dvojitosť použitia sa prejavuje aj v "praktickom usudzovaní". Aby sme predišli nejasnostiam, "praktickou argumentáciou" všeobecne nazývam určité štruktúry propozícií; "časťou praktického usudzovania" nazývam jednotlivý prípad takéhoto procesu; a "praktickým usudzovaním" nazývam proces tohto druhu. Podobne musíme odlíšiť záver praktickej argumentácie, ktorý je podľa mňa propozíciou, a to, čo mu zodpovedá v usudzovaní S — to, ako *uzatvára* toto usudzovanie vyvodením záveru z premís. Je typické, že záver bude druhom propozície, o ktorom uvažujeme ako o praktickom *súde*, a ukončenie usudzovania týmto súdom bude prípadom *súdnosti*, podľa ktorej, povedzme, je dané konanie na realizáciu vyhladaného cieľa nevyhnutné.

Ak budeme, ako navrhujem, uvažovať o praktickom usudzovaní vo všeobecnosti ako istej odpovedi na praktickú otázku, ponúka sa aj ďalšie paralelné rozlíšenie. *Záver* praktickej argumentácie S môžeme nazvať (aktuálnou alebo možnou) *odpoveďou* S na relevantnú praktickú otázku a *vyvodenie* tohto záveru (špecifickú) *odpoveďou* na túto otázku. Jeho *všeobecná* odpoveď je úplnou časťou usudzovania, v ktorom vyvodenie záveru je konečným prvkom. Ak je vyvodenie záveru praktickým súdom, akým je napríklad Antigonin súd, že by mala pochovať Polyneika, odpoveď je kognitívna; ak je vyvodenie záveru formovaním intencie, odpoveď je intencionálna; ak je vyvodenie záveru rozhodnutím (ktorý zjavne implikuje intenciu, ale nie je

implikovaný formovaním intencie), odpoveď je decízná; a ak je vyvodenie záveru samotným konaním, odpoveď je behaviorálna.

Pri týchto rozlíšeníach hovorím o procese, ktorý *korešponduje* s praktickou argumentáciou. Odpoveď na otázku, čím tento korešpondujúci proces je, je ťažká a dôležitá zároveň. Zjavne zahŕňa nejaký druh reprezentácie argumentu. Mohli by sme ho nazvať *symbolizáciou* tejto argumentácie, hoci sa nemusí použiť nijaký konkrétny vetný symbol, ako napríklad určité vety v angličtine. Relevantné propozície by mohlo vyjadrovať nekonečné množstvo rozličných viet. Navyše je isté, že by sme mohli praktickú argumentáciu vyjadriť — či už pre seba alebo nahlas — *entymematicky*:¹³ Nemusíme uvádzať, ba dokonca ani uvažovať, pre každú z jej propozícií symbol z nejakých viet (alebo inú reprezentáciu), ktoré ju vyjadrujú. Ak *S* hovorí: "Táto rieka je dosť prudká, mohla by ma uniesť, preto musím nájsť iný brod", vyjadruje praktické usudzovanie, hoci inštrumentálna premisa zostáva skrytá v tom zmysle, že nájsť iný brod je nevyhnutné, ak sa chce vyhnúť tomu, že ho prúd unesie. Tento príklad ilustruje aj nepriamy spôsob, ktorým sa môže cieľ — v tomto prípade dostať sa bezpečne na druhý breh — vyjadriť v aktuálnej symbolizácii praktickej argumentácie. Ponechávam otvorenou neľahkú otázku, či iné mentálne udalosti než vetná symbolizácia, môžu hrať nevyhnutnú reprezentačnú rolu. Prinajmenšom typické reprezentácie — a tie, ktoré nás tu najviac zaujímajú — sú lingvistické.

Vo svetle týchto rozlíšení môžeme pokladať uvedené schémy za kandidátov na reprezentáciu akýchkoľvek foriem praktickej argumentácie, resp. skutočnej symbolizácie procesu, ktorý čiastočne konštituuje nejaký úsek praktického usudzovania. Prvý cieľ — ukázať abstraktné štruktúry praktickej argumentácie — sa zdá byť bližší tomu, čo mali autori schém na mysli, keď ich predkladali, a ja chcem posúdiť tieto schémy predovšetkým v tomto svetle.

Ak je naším cieľom vytvorenie úplnej schémy odhaľujúcej argumentáciu, ktorá sa správne pokladá za pozadie všetkých plauzibilných príkladov praktického usudzovania, potom žiadna zo schém nebude celkom vyhovovať. Schéma nevyhnutných podmienok zlyháva v prípadoch, v ktorých *S* považuje konanie *A* za dostatočné (za daných okolností), ale nie za nevyhnutné na uskutočnenie

Schéma dostatočných podmienok má opačný defekt. Schéma (e) je široká v tom, že ponecháva ako otvorené hľadisko, z ktorého *S* považuje konanie *A* za žiaduce. Niektoré prípady slabosti vôle však ukázu, že praktické usudzovanie v službe náklonnosti nemusí obsahovať hlavnú premisu v tom zmysle, že chcená vec je žiaduca, ak sa žiaduce chápe tak široko, že je

implikované jednoducho *chcením*. Schéma (f) je obmedzujúca iným spôsobom a niektoré z našich príkladov potvrdzujú, že je rovnako príliš úzka. Vyžaduje napríklad, aby *S* urobil komparatívny súd, hoci len medzi konaním a nekonaním *A*, a vyvodil komparatívny záver. Nepochybne však môžeme súdiť, že konanie realizuje aj cieľ, ktorý hľadáme nekomparatívne, a na základe toho uzavrieť, že by sme ho mali vykonať.

Schéma pravidiel je úzka aj z iného hľadiska. Vyžaduje od nás konceptualizovať naše okolnosti vo vzťahu k normatívnemu pravidlu. Vedľajšia premisa sa potom pokladá za opis konania ako (konštitutívneho) prostriedku na dodržanie pravidla. Kant mohol celkom dobre chápať praktické usudzovanie takto a zjavne racionálne konanie v jeho chápaní sa zakladá na uznávaní vhodného pravidla. Ak uznávame, že *určité* pravidlo sa dá formulovať tak, aby korešpondovalo s akýmkoľvek cieľom — napríklad pravidlo, že hladný človek má ochutnať dobré ovocie, ktoré má poruke — nekonáme zrejme *na* základe takého pravidla vždy vtedy, keď pri sledovaní cieľa usudzujeme prakticky, nachádzame spôsob dosiahnutia cieľa a následne konáme. Môžeme však zdôvodniť (alebo dokonca vysvetliť) takéto konanie relevantným pravidlom, ak niekto spochybní vhodnosť nášho konania. To by však svedčilo iba o tom, že takéto praktické argumenty sú k dispozícii pri retrospektívnej rekonštrukcii, a nie o tom, že reprezentujú štruktúru nášho aktuálneho praktického usudzovania. Pravidlo, na ktoré sa odvolávame, môže byť pravidlom, ktoré formulujeme alebo možno akceptujeme, keď prvý raz uvažujeme o veci. Úvaha o tom, prečo sme niečo vykonali, alebo o tom, prečo to bolo správne vykonať, nevyvoláva iba presvedčenia, ktoré sme mali v tom čase, ale vytvára nové presvedčenia, a dokonca nové poznatky.

Predpokladajme teraz otázku, či schémy (a) až (g) vhodne reprezentujú, po prvé, proces symbolizácie premís subjektu *S* a, po druhé, to, čo konštituuje vyvodenie záveru subjektu *S*, nech už je to čokoľvek. Z našich doterajších úvah je jasné, že žiadna zo schém nie je celkom adekvátna na zachytenie rozmanitosti procesov, ktoré nepochybne chceme nazývať praktickým usudzovaním. Nie každé takéto usudzovanie stelesňuje (alebo dokonca entymematicky predpokladá) také presvedčenia, aké naznačujú premisy každej zo schém, napríklad presvedčenia v tom zmysle, že *A* je nevyhnutné na ϕ , preto sa žiadna symbolizácia týchto premís nemusí vyskytovať vo všetkých prípadoch praktického usudzovania. Pokiaľ ide o závery schém, hlbší problém spočíva v tom, čo tvorí záverečný prvok. Ako vidno z diskusie okolo Aristotelovej koncepcie, podľa niektorých interpretov považoval Aristoteles za záverečný prvok konanie. V schéme (a) je to odhodlanie konať; podľa spomínaného funkcionalistického názoru je ním formovanie intencie.

Posúďme najprv názor, podľa ktorého záverom je konanie, a začnime tým, ako sa vysvetľuje, čo podľa neho je záverom praktického usudzovania.

Spomeňme si na Kantov príklad s apetítom. Predpokladajme, že agensovi napadne, že má chuť na nejaké drážky, a uvedomí si, že ak ich chce dostať, musí sa po ne vybrať pred šiestou. Môže dospieť k záveru, že sa po ne mal vybrať pred šiestou. Nepochybne je to jeden zo spôsobov, akým sa dá uzavrieť jedna časť praktického usudzovania — súdom v prospech budúceho konania. Ani samotný úsudok, hoci je na rozdiel od mentálnej činnosti, ktorá sama sa za konanie nepovažuje, činom, nie je konaním v prospech ktorého agens usudzovanie uzatvára, t. j. vybrať sa z domu pred šiestou. Navyše, k *tomuto* konaniu nikdy nemusí dôjsť; neskôr možno rozhodnutie zmeniť a neísť. Preto názor, že záverom je konanie, neposkytuje nevyhnutnú podmienku na uzavretie praktického usudzovania. Tento názor nám zrejme neposkytuje ani dostatočnú podmienku na jeho uzavretie. Predpokladajme, že *S* nevyvodzuje z daných propozícií, že by mal ísť do obchodu, žiadny záver, odoláva ich pôsobeniu a definitívne nadobudne presvedčenie, že by sa vybrať nemal. (Toto presvedčenie môže nadobudnúť v dôsledku protikladného praktického usudzovania.) Ak neskôr aj napriek tomu ako človek so slabou vôľou pôjde — bez usúdenia, že by sa vybrať mal — vyplýva z toho, že týmto činom uzavrel svoje pôvodné praktické usudzovanie? Skutočne konal v súlade s osvojenými praktickými premisami, no zdá sa, že z nich nevyvodil záver, ktorý by podporovali, ale záver, ktorý je s nimi nezlučiteľný. Jeho neumiernené konanie potom vyplýva (ako by povedal Kant) z jeho sklonov, nie z jeho usudzovania.

Mohli by sme odpovedať, že tam, kde *S* zavrhuje praktické usudzovanie v prospech *A*, ale predsa *A* nekoná, prinajmenšom sa *rozhoduje* konať *A* a jeho rozhodnutie je teda praktickou odpoveďou, ktorá tvorí jeho záver usudzovania.¹⁴ No rovnaké množstvo príkladov nepochybne dokazuje, že *S* môže uzavrieť praktické usudzovanie dokonca aj bez rozhodnutia konať *A*. Zuzana môže uzavrieť, že by mala vykonať nejaký hrdinský čin, nie je však schopná sa preň rozhodnúť, pretože po zvážení jeho vysokej rizikovosti zmení svoj postoj.

Samozrejme, názor, podľa ktorého záverom je konanie, má tú prednosť, že prekonáva priepasť medzi praktickým usudzovaním a konaním, ktoré naznačuje — samotné konanie sa totiž stáva jeho záverečným prvkom. Táto implikácia skutočne môže byť hlavným dôvodom atraktívnosti tohto názoru. Má však aj vážne nedostatky. Praktické usudzovanie sa stáva hybridným procesom, zloženým z toho, čo je zjavne usudzovaním, a na druhej strane na ňom založeným konaním. Nedáva nám nijaké adekvátne vysvetlenie záveru

tohto usudzovania. A nevyhovuje prípadom, v ktorých konanie nie je záverečným prvkom.

O tomto probléme by sa dalo, pravda, povedať aj viac. Namiesto ďalších priamych argumentov proti názoru, že konanie je záverom, navrhujem však radšej jednoducho pokúsiť sa rozvinúť alternatívny prístup k praktickému usudzovaniu, ktorý sa lepšie vyrovnáva s podobnými problémami. Začnime otázkou, čo by mohlo byť — popri konaní — oným záverečným prvkom.

Jednu dôležitú základnú myšlienku som už uviedol: vyvodenie záveru by malo byť vhodným kandidátom na odpoveď *S* na praktickú otázku, a to tak vďaka svojmu vhodnému obsahu, aby na ňu mohlo odpovedať, ako aj vďaka tomu, že prijatie tohto obsahu na základe premís je na prvý pohľad odpoveďou na túto otázku. Najvšeobecnejším pojmom, ktorý by zrejme vyhovoval týmto požiadavkám, je pojem súdu. Konkrétne to znamená praktický súd, všeobecne súd, že by sme mali konať *A*. Hovorím "všeobecne", pretože hľadisko *S* môže byť mravné alebo materiálne, resp. iné. Navyše, mali by sme sem zahrnúť aj relativizujúce súdy ako napríklad: "Podľa toho, čo viem, *A* je najlepšie", pretože chceme obsiahnuť všetky súdy v prospech *A* tak, že ak ich *S* bežne prijíma na základe premís, môže to byť jeho odpoveďou na praktickú otázku i dôvodom na konanie.

Aby sme plnšie vysvetlili význam, v ktorom usudzovanie môže byť praktické, potrebujeme čosi, čo nám môže bezvýhradne pomôcť pri vysvetlení konania *A* subjektu *S* a pri vysvetlení, prečo *S* priamo koná *A*. Praktický súd — v striktnom zmysle úsudok — je tu vhodný, pretože často poskytuje obidva druhy vysvetlenia. Navyše, názor, že takýto úsudok je záverečným prvkom, do istej miery zachytáva Aristotelovu myšlienku, že (úspešné) praktické usudzovanie končí konaním, práve tak ako teoretické usudzovanie (spravidla) končí presvedčením. Usúdiť, že musím napríklad splatiť pôžičku, znamená totiž nejako konať, hoci to pravdepodobne nie je konanie pod priamou vôľovou kontrolou, t. j. nevyplýva z vôle. Do tej miery, do akej môžeme usudzovať z vlastnej vôle — pričom otázku, do akej miery a či to vôbec dokážeme, ponecháme otvorenou — úsudok neimplikuje presvedčenie o propozícii úsudku. Môže byť napríklad sebaklamom (ktorý objasním neskôr). Môžeme takisto usúdiť, že niečo sa má tak a tak na základe premís, o ktorých nie sme presvedčení, ale ktoré len predpokladáme, aby sme zistili, čo implikujú; o pravdivosti vyvodeného záveru tu môžeme súdiť len podmiennečne. Obvykle sme však o závere svojho praktického usudzovania presvedčení, podobne obvykle máme motiváciu a poznanie vyjadrené v premisách, a tak úsudok, že záver je pravdivý, nás spravidla motivuje a vedie naše konanie.

III. Kognitívno-motivačná koncepcia praktického usudzovania.

Charakterizujeme teraz praktické usudzovanie podrobnejšie. Stále budeme zohľadňovať šesť teoretických otázok, ktoré vyjadrujú atraktivnosť témy praktického usudzovania, a zároveň budeme postupovať vo svetle trojakého rozlíšenia z II. časti. Ide o praktické argumenty ako štruktúry propozícií; o časti praktického usudzovania ako vhodné symbolizácie takýchto štruktúr; a o činy, rozhodnutia, intencie a ďalšie motivačné stavy alebo udalosti, založené na praktickom usudzovaní. Záver praktickej argumentácie je odpoveďou na praktickú otázku; vyvodenie tohto záveru subjektom *S* predstavuje (čiasťočne) aj jeho odpoveď na ňu; a konanie subjektu *S* v prospech záveru je z jeho hľadiska obvykle správnym riešením praktického problému, vyvolávajúceho danú otázku.

Začnime pokusom formulovať veľmi širokú schému praktickej argumentácie. Existuje široká (hoci nie všeobecná) zhoda, že hlavná premisa vyjadruje (pravdepodobne prostredníctvom explicitného vyjadrenia) nejaké chcenie subjektu *S* v širokom zmysle, zahŕňajúce všetky druhy motivácie — vonkajšej i vnútornej.¹⁵ Relevantný pojem vyjadrenia musí umožňovať, aby premisy vyjadrovali aj chcenie, ktoré nemáme. Práve tak ako pri prezentácii svojho praktického usudzovania druhým ľudom môže subjekt *S* klamať, môže aj chybné, napríklad na základe sebaklamu, vyjadrovať svoje chcenie; môže si ho teda pripisovať nesprávne. Pre správnosť symbolizácie ako reprezentácie hlavnej premisy je podstatné to, že bežne by sme ju chápali ako vyjadrenie motivácie. To isté platí o vedľajšej premise vo vzťahu k inštrumentálnemu presvedčeniu. Predpokladajme, že Zuzana usudzuje takto: nesmiem dať Anne falošný sľub, že urobím to, čo chce, a aby som sa vyhla takémuto sľubu, musím odmietnuť peniaze, ktoré mi to núka; preto ich musím radšej odmietnuť. Toto sa môže plauzibilne pokladať za praktické usudzovanie, hoci Zuzana sa nijako nechce vyhnúť neúprimnému sľubu Anne — pretože klame samu seba, pokiaľ ide o podmienky sľubu — keď nie je skutočne presvedčená, že vziať peniaze a nebyť si pritom istá, či v práci uspeje, by znamenalo neúprimnosť.

V príkladoch, ktoré som doteraz uviedol, sú obsiahnuté aspoň dva dôležité momenty súvisiace s praktickým usudzovaním. Jeden sa týka podmienok usudzovania, druhý podmienok praktickosti usudzovania. Po prvé, ako ukazujú logické cvičenia a hypotetické príklady, to, či niekto usudzuje, nezávisí od toho, či je presvedčený o premise (premisách) a o závere procesu odvodzovania, ktoré tvoria toto usudzovanie. Po druhé, naše usudzovanie môže byť praktické aj vtedy, keď nemáme motiváciu, resp. poznanie

vyjadrené v premisách a záveroch. Takýto prípad je, samozrejme, atypický a vyžaduje si komentár.

Tam, kde S v nijakom zmysle nechce cieľ vyjadrený v hlavnej premise, praktické usudzovanie bude *motivačne prázdne*: z hľadiska motivácie S iba vyslovuje slová, nech by boli akokoľvek úprimné, a výsledkom usudzovania obvykle nemôže byť konanie A . Zdá sa však, že S by aj tak mohol byť presvedčený o premisách a o závere. Ale aj vtedy by sme mali ako krajný prípad pripustiť aj motivačne prázdne usudzovanie. Takéto usudzovanie je analogické teoretickému usudzovaniu z propozície, o ktorej nie sme presvedčení, na ďalšiu propozíciu, ktorej môžeme, ale nemusíme veriť, ako je to vtedy, keď z predloženého názoru vyvodzujeme dôsledky, aby sme zistili, k čomu nás vedie. Existuje aj teoretické usudzovanie z predpokladov na ďalší predpoklad — k takýmto i ďalším teoretickým úsudkom môžeme nájsť praktické analógie. Praktické usudzovanie môžeme nazvať *motivačne predpokladovým* vtedy, keď si S uvedomuje nedostatok potrebnej motivácie; *kognitívne predpokladovým* vtedy, keď si S uvedomuje nedostatok presvedčenia vo vedľajšej premise; a *úplne predpokladovým* vtedy, keď platia obe podmienky. Takéto usudzovanie môže hrať dôležitú rolu v praktickom myslení, napríklad pri určovaní, ktorá z niekoľkých navrhnutých línií konania sa nám bude najlepšie hodiť.

Predpokladajme, že praktické usudzovanie subjektu S obvykle nie je prázdne, a to ani motivačne, ani kognitívne. Musí však mať S v hlavnej premise *výsledné* chcenie, t. j. chcenie, ktoré je silnejšie než každé iné nekompatibilné chcenie, ak chciet' ϕ a chciet' ψ sú nekompatibilné vtedy a len vtedy, ak je S presvedčený, že ϕ a ψ sa nedajú realizovať spoločne? Ako potvrdzuje náš príklad, väčšina autorov v literatúre o praktickom usudzovaní sa vyjadruje (alebo si to aspoň musí myslieť) tak, akoby S musel chciet' výsledné ϕ . Napokon, ak chcenie má platiť ako vyjadrenie praktického dôvodu, ak ho S má, malo by poskytovať silný motív na konanie, a presvedčenie S o tom, že ho má, by malo byť silným bezprostredným dôvodom konať. Vidíme však, že praktické usudzovanie sa často vyskytuje v procese deliberácie a že S môže byť ovplyvnený súperiacimi praktickými úsudkami súčasne (resp. takmer súčasne), preto takéto obmedzenie sa javí ako neodôvodnené. Predstavme si, že Samuel jednoducho chce vychutnať perspektívu realizácie ϕ . To by ho mohlo viesť k uvažovaniu o tom, ako dosiahnuť ϕ , a teda aj k záveru v prospech istého konania, hoci ešte väčšmi chce realizovať niečo, čo je podľa neho nekompatibilné s ϕ . Pravda, v takom prípade by mohol vyvodiť iba *podmienečný záver*, napríklad že ak chce ϕ , musí A . Potom by išlo o praktické myslenie, ktoré zrejme nie je totožné s praktickým usudzovaním.

Mohli by sme ho nazvať *podmienečným praktickým usudzovaním*, hoci by bolo lepšie obmedziť tento termín na prípady, v ktorých podmienka v závere neznamená zmenu našej motivácie, ale je iba vonkajšou udalosťou; niekto nám napríklad pomôže kúpiť parochňu, čo sme napokon zamýšľali aj sami, keby sme mali dost peňazí.

Výsledkom deliberácie o alternatívach môže byť aj ďalší podobný jav — akási *celková podmienenosť usudzovania* — na rozdiel od záveru ako takého: slovom, usudzujeme preto, aby sme zistili, kam nás to povedie. Môžeme napríklad iba v predstavách overovať súvislosť cieľov a prostriedkov, aby sme veci zvážili. Záver tu môže byť nepodmienený, ale celkom vedome nie sme odhodlaní podľa neho konať — budeme podľa neho konať iba vtedy, ak sa nám naša perspektíva zdá dostatočne zdôvodnená (alebo ak vyhovie ďalším testom). Usudzovanie je podmienené v tom zmysle, že naša viazanosť na jeho (nepodmienený) záver je taktiež podmienená (napríklad) úsudkom, či konanie, ktoré odporúča, je pre nás celkovo žiaduce.

Podobne je to aj v prípade, keď *S* prakticky usudzuje vtedy, keď si nedokáže vybrať medzi dvoma nezlučiteľnými a pre neho rovnako žiaducimi vecami, a pre každú z nich konštruje praktickú argumentáciu v nádeji, že ak zistí ich inštrumentálne väzby, dospeje k istej preferencii. V oboch prípadoch môžeme hovoriť o *exploračnom praktickom usudzovaní*. Toto usudzovanie nám pomáha určiť, čo máme robiť, ale na rozdiel od typických prípadov neusudzujeme s dispozíciou konať na základe záveru bez ďalšieho uvažovania. Je podmienené takpovediac svojím účelom, nie obsahom.

Menej kontroverzná je vedľajšia premisa praktického usudzovania. Ak uznávame, že existujú konštitutívne aj inštrumentálne prostriedky, môžeme povedať, že vedľajšia premisa je prostriedkom realizácie ϕ v rovnakom zmysle, v akom je takýmto prostriedkom (resp. mohlo by byť) konanie *A*. Je to teda *spojovacia premisa* — spája konanie s relevantným cieľom. Analogicky je presvedčenie *S* o nej *spojovacím presvedčením*. Takéto presvedčenia majú množstvo obsahov. *S* je spravidla jednoducho presvedčený, že jeho *A* bude realizovať (prinesie, vyprodukuje atď.) cieľ. Ak je však cieľ pre *S* veľmi dôležitý, potom dokonca aj propozícia, že *A* má malú šancu na jeho realizáciu, môže slúžiť ako vedľajšia premisa a *S* môže konať na základe tejto chabej šance. Niekto sa môže snažiť vyšplhať na útes na základe chabej šance zachrániť dieťa, ktoré by inak z neho spadlo.

S môže mať o spojovacom vzťahu aj viacero presvedčení — napríklad že *A* je nevyhnutné pre ϕ a že aj napriek tomu má len nepatrnú šancu na jeho realizáciu. Ak je *S* rozhodnutý realizovať ϕ , uvažovanie na základe tejto chabej nádeje môže viesť buď k formulácii vedľajšej konjunktívnej premisy,

napríklad že A a B spoločne pravdepodobne zabezpečia ϕ , alebo k formulácii dvoch, resp. viacerých dodatočných praktických argumentov, napríklad jeden v prospech A a druhý v prospech B , ale aj k ďalším zložitým postupom, ktoré sľubujú zvýšiť šance na realizáciu ϕ . Paralelná zásada platí, pravdaže, aj v prípade dvoch alebo viacerých cieľov, o ktorých si S myslí, že ich možno realizovať v jednom konaní — S môže napríklad formulovať hlavnú premisu, vyjadrujúcu oba ciele.

Pokiaľ ide o záverečný prvok praktického usudzovania, už som uviedol, že je ním praktický súd, napríklad že musíme nájsť bezpečný brod. Rovnako som už naznačil, že takýto súd subjektu S na základe motivácie a poznania vyjadreného v premisách je praktickou odpoveďou na otázku, čo robiť, a to tak vďaka svojmu obsahu, ako aj vďaka schopnosti produkovať či aspoň podnecovať intenciu, rozhodnutie alebo čin. Tento názor môžeme ďalej objasniť na prípadoch, v ktorých záverečným prvkom sa zdá byť vyjadrenie intencie, resp. aj vykonanie relevantného činu.

Predpokladajme, že Samuel v snahe vytiahnuť priateľa spod prevráteného motocykla hovorí: "Jediný spôsob, ako to urobiť, je priamo ho nadvihnúť, preto to robím!", a ihneď ho dvíha. Je jasné, že propozícia, že niekto musí vyslobodiť priateľa, a fakt, že zodvihnúť motocykel je jediným spôsobom, ako to dosiahnuť, samozrejme stanovuje nevyhnutnosť zodvihnúť motocykel. Preto je prirodzené nerobiť záver, ak to nie je potrebné. Ďalej, konanie je možné (a potrebné) ihneď, preto Samuel má dobrý dôvod netrápiť sa formulovaním nejakého záveru. Z toho však nevyplýva, že by nevyvodil záver o nevyhnutnosti zodvihnúť motocykel. Vydodenie záveru nielenže nevyžaduje jeho vyslovenie, ale na základe naliehavosti situácie sa dá očakávať, že ihneď povedie ku konaniu. Usudzovanie tak bezprostredne produkuje konanie. Táto bezprostrednosť je však len *dočasná*: vyvodenie záveru subjektu S v prospech konania je časťou sprostredkovania medzi motiváciou a samotným konaním. Povedať, že konanie je záverečným prvkom, znamená zjednotiť *praktický výsledok* usudzovania s jeho záverom.

Na základe doterajších vysvetlení tvrdím, že najjednoduchšia základná schéma praktického usudzovania — schéma, ktorá má množstvo variantov — pozostáva z motivačnej premisy, z kognitívnej, inštrumentálnej premisy a zo záveru, praktického súdu. Túto schému môžeme uviesť takto:

hlavná premisa — motivačná premisa: chcem ϕ ;

vedľajšia premisa — kognitívna premisa: moje konanie A prispeje k realizácii ϕ ;

záver — praktický súd: mal by som konať *A*.

Tu sa žiada niekoľko poznámok. Po prvé, túto schému nazývam základnou, pretože obsahuje práve tri podstatné prvky, a najjednoduchšou, a to preto, lebo neodráža nijaké podmienky, nešpecifikuje napríklad silu chcenia alebo epistemický či psychologický status presvedčenia, ktoré by sa dali postulovať povedzme ako oprávnené alebo ako nespochybniteľné. (Pojem jednoduchosti je nesporne vágny, žiadna z našich nasledujúcich úvah však na ňom stavať nebude.) Po druhé, v usudzovaní, ktoré zodpovedá tejto schéme, *S* nielen zvažuje propozíciu, že chce ϕ , ale táto propozícia vystupuje ako premisa v procese usudzovania. (Ak je usudzovanie entymematické, jedna či dve propozície sa nemusia zvažovať, no všetky musia nejako v tomto procese vystupovať.) Po tretie, ak má byť táto schéma dostatočne široká, potom dokonca aj pre intuitívne najjednoduchšie prípady musí ϕ zahŕňať konanie subjektu *S* a konanie *A* musí sa interpretovať ako konanie, o ktorom je *S* bežne presvedčený (alebo o ktorom predpokladá), že ho môže realizovať. Po štvrté, "mal by" môže vyjadrovať buď konkrétnu silu, napríklad mravnú, materiálnu alebo právnu, resp. celkový pocit založený na niečom, čo *S* pokladá za relevantné. Po piate, vedľajšia premisa, ako sme ukázali, môže vyjadrovať ktorékoľvek z nekonečného množstva presvedčení vrátane presvedčení spájajúcich konanie do komplexného plánu, povedzme prostredníctvom jeho reprezentácie ako prvého kroku v predpisanej sekvencii. Preto "prispiet" musíme chápať ako komplex mnohých presvedčení vrátane všetkých inštrumentálnych presvedčení, ktoré sa ukázali v našich príkladoch.

Ukazuje sa teda, že to, čo nazývam najjednoduchšou základnou schémou, je schematické dvojnásobne. Túto schému možno doplniť ďalšími špecifickejšími schémami v závislosti od toho, ako motivačné, kognitívne a úsudkové prvky vyhovujú jej trom schematickým reprezentáciám. Tieto ďalšie schémy sa môžu takisto pokladať za základné, zatiaľ čo zahrnutím ďalších detailov — ak napríklad k chceniu ϕ subjektu *S* dodáme, že má záväzok ho realizovať, alebo ak dodáme druhý cieľ k tej istej premise (povedzme dost' odlišný cieľ, ktorý má podľa *S* konanie *A* realizovať) — dostávame odvodenú schému. Mnohé schémy možno jednoducho konštruovať pridaním nejakej špecifikácie k najjednoduchšej základnej schéme; keď však do nej vnesieme dodatočné kognitívne, motivačné alebo úsudkové propozície, výsledkom je obvykle komplexnejšia a odvodená schéma. Ďalej, praktické usudzovanie sa môže začleňovať do takého úseku myslenia, kde je veľa propozícií nepatriacich k usudzovaniu, a preto môže zahŕňať aj niektoré propozície, ktoré sú z jeho hľadiska irelevantné. Praktické myslenie je širšie

než praktické usudzovanie a môže byť dokonca súčasťou snívania s otvorenými očami.

Praktické usudzovanie teda zrejme môžeme vždy chápať ako zahŕňajúce prvky, ktoré sa dajú interpretovať ako naplnenie našej základnej schémy. To platí, myslím, dokonca aj pre *sociálne praktické usudzovanie*, keď napríklad dvaja alebo viacerí ľudia usudzujú spoločne — podobne ako výbor, ktorý sa jednomyselne rozhoduje v prospech kolektívneho konania, napríklad pri hlasovaní o postupe.¹⁶ Ľudia totiž môžu chcieť tie isté ciele, môžu sa dohodnúť na prostriedkoch na ich dosiahnutie a spoločne sa zúčastňovať na ich realizácii týmito prostriedkami.

Praktické usudzovanie však môže byť aj oveľa širšie, než naznačuje základná schéma. Ako ukazuje schéma (d) dostatočných podmienok v I. časti, môžu existovať viac než dve premisy; a ako ukazujú ostatné schémy, ktoré sme zvažovali, motivačná premisa môže vyjadrovať chcenie subjektu *S* tak, že mu pripisuje viazanosť na pravidlo. Vezmime si Aristotelov príklad so suchou potravou, kde hlavnou premisou je "Suchá potrava je vhodná pre každého človeka". V našom kontexte by sme ju zrejme mohli pokladať za vyjadrenie toho, že *S* chce jesť potravu vhodnú pre človeka.¹⁷ Ak je to tak, potom záver "Táto potrava je pre mňa vhodná" sa plauzibilne považuje za vyjadrenie čohosi v tom zmysle, že by som ju mal jesť. "Mal by som" je vhodné vo svetle "hodí sa pre mňa" a bez takéhoto schvaľujúceho termínu ťažko pochopíme, prečo je odôvodnené očakávať, že *S* koná na základe usudzovania.

Je tu aj ďalší problém, ktorému musíme čeliť. Ak je *ľubovoľný* mentálny proces, ktorý reprezentuje jednoduchú základnú schému, praktickým usudzovaním, potom musíme tolerovať možné symbolizácie takého usudzovania v hlbokom spánku. Je však otázne, či takáto snu podobná symbolizácia bola vôbec usudzovaním a celkom iste by nebola praktickým usudzovaním. Potrebujeme teda nejaké obmedzenie, aby sme vylúčili mechanické opakovanie ďalších náhodných symbolizácií. Podľa základnej idey musíme schému pri určovaní žiaduceho konania doložiť vhodným príkladom. Sotva sa dá uviesť presne, ale jej vágnosť možno adekvátne zodpovedá tomu, čím samo "praktické usudzovanie" je.

Ďalej ide o to, že ak slová "Chcem ϕ ", vyslovené subjektom *S*, vyjadrujú tú istú propozíciu ako "*S* chce ϕ ", vyslovený niekým iným v tej istej situácii,¹⁸ potom by sme mohli, dokonca aj s naším obmedzením, tolerovať symbolizácie základnej schémy v druhej a tretej osobe ako praktické usudzovanie. Potom by totiž mohol niekto ďalší symbolizovať *moju* praktickú argumentáciu. Zuzana to dokonca môže analogicky urobiť v procese rozhodovania sa,

čo by mala robiť. Takéto argumenty sú, samozrejme, svojím *obsahom* praktické; usudzovanie, ktoré ich vyjadruje v druhej alebo tretej osobe však nie je tým, čo sa bežne nazýva praktickým usudzovaním. Budem sa pridrižovať tohto používania. Tolerovanie praktického usudzovania v druhej a tretej osobe však nijako nepoškodzuje teóriu, pokiaľ nezabúdame na rozdiely, ani na podobnosti; niektorí autori ich zjavne úplne tolerujú.¹⁹

IV. Praktické a teoretické usudzovanie. Praktické usudzovanie je v mojom chápaní inferenčným procesom, ktorý nejakým spôsobom dokladá (prinajmenšom) jednoduchú základnú schému. Podľa tejto koncepcie sa stáva jeho protikladnosť k teoretickému usudzovaniu špeciálnou otázkou. Táto protikladnosť nemôže byť formálna. Ak uznávame, že existujú propozície v prvej osobe, t. j. propozície, ktorých obsah môže pochopiť iba subjekt, ktorý ich v prvej osobe vyjadruje, potom je forma praktického usudzovania vnútorne spätá s agensom. To však rovnako platí aj pre teoretické usudzovanie, ktoré stelesňuje propozície v prvej osobe. Navyše, musíme odlišiť aj praktickú symbolizáciu od čisto mechanického opakovania, čím sa znova dostávame za formálne uvažovanie. Aký rozdiel môžeme na základe našich doterajších úvah urobiť medzi praktickým a teoretickým usudzovaním?

Predovšetkým chcem naznačiť, ktoré prvky názoru, že konanie je záverom, skutočne akceptujem. Súhlasím s tým, že záverečný prvok, príznačný pre praktické usudzovanie, ho zásadne odlišuje od teoretického. Pre praktické usudzovanie je podstatný praktický súd (v najširšom zmysle) a tento súd vyjadruje prinajmenšom normatívny praktický rozum. Kým určitá propozícia môže byť aj záverom teoretického usudzovania, takéto usudzovanie sa zvyčajne neuzatvára praktickým súdom, ani neobsahuje premisy, reprezentované jednoduchou základnou schémou. Pripusťme teda, že oba druhy usudzovania sa logicky môžu pokladať za vyjadrenie argumentov chápaných ako určité druhy propozičných štruktúr, ktorých premisy sa chápu ako (prinajmenšom predpokladané) základy záverov, vyplývajúcich z týchto štruktúr. Termín "praktická argumentácia", aplikovaný na štruktúry symbolizované v praktickom usudzovaní, je skutočne istým spôsobom zavádzajúci. Typické *používanie* takýchto štruktúr je praktické v tom zmysle, že tieto argumenty slúžia ako návod na konanie; usudzovanie v súlade s nimi bežne vedie ku konaniu, považovanému za vhodné; argumenty ako abstraktné štruktúry nie sú však praktické svojou povahou — môžu sa použiť aj na teoretické účely. Ide tu nepochybné o funkcionálny (v istom zmysle pragmatiký) protiklad, poukazujúci spravidla aj na rozdiel, ktorý sa snažíme charakterizovať.

Môj prístup k praktickému usudzovaniu teda umožňuje signifikantné rozlíšenie dvoch procesov usudzovania. Prakticky usudzujeme vtedy, keď chceme určiť — účelovo — alebo v procese určovania (či snahy určiť) žiaduce konanie, a náš záver obvykle platí ako odpoveď na otázku, čo robiť, prostredníctvom praktického súdu. To neplatí o teoretickom usudzovaní, hoci jeho základný argument je ten istý.²⁰

Niektorí by mohli namietať, že v záujme hľadania pravdy sa možno jednoducho opýtať: "Je pravda, že by som mal konať *A*?" a odpovedať usudzovaním, ktoré vyjadruje praktický argument. Keďže propozícia, že by som mal konať *A*, je ekvivalentná propozícii, že je pravda, že by som mal tak konať, zjavne ide o tú istú otázku vyjadrenú rôznymi slovami. Preto by sme mohli tvrdiť, že usudzovanie, ktoré stelesňuje rovnaké argumenty a ktorého cieľom je opovedať na túto otázku môžeme oprávnené pokladať za teoretické i praktické. Táto námietka je chybná. Predovšetkým, ekvivalentné propozície nemusia byť *identické*; a to že propozície, o ktoré tu ide, zjavne identické nie sú, je zrejmé z jasného rozdielu medzi usudzovaním, ktorého cieľom je určiť, *čo máme robiť* (alebo dokonca, čo by sme mali robiť), a usudzovaním, ktorého cieľom je určiť, *čo je to pravdivé, čo by sme mali robiť*. Druhý výraz sugeruje nezainteresovanosť ľudí, ktorí chcú zistiť, aké sú ich povinnosti, a *potom* zistiť, či existuje nejaký dôvod na ich plnenie, resp. ľudí, ktorí majú o to, čo by mali robiť, iba čisto intelektuálny záujem. Tento výraz je celkom neprirodzený ako opis toho, čo robíme, keď sa v procese snahy riešiť praktický problém zaoberáme inštrumentálnym usudzovaním, ktoré vyhovuje mojej jednoduchej, paradigmatickej praktickej základnej schéme.

Všeobecne povedané, praktické usudzovanie je vedené hľadaním vhodného konania, napríklad konania, ktoré ukončí spor; teoretické usudzovanie je vedené hľadaním vhodného poznania, resp. aspoň presvedčenia, chce napríklad zistiť, kto napísal anonym. Oba druhy usudzovania robíme s istým ohľadom na dôvody, no ani v jednom z nich sa nemusíme — a bežne to ani nerobíme — vedome zameriavať na nachádzanie dôvodov konania či presvedčenia. Kým predpokladom nášho usudzovania môže byť fakt, že vhodné konanie alebo presvedčenie bude podporené dôvodmi, usudzovanie nemusíme ani čiastočne chápať ako hľadanie dôvodov, ba obvykle to ani nie je jeho hlavným cieľom, a to dokonca ani v prípade teoretického usudzovania. Naše usudzovanie je rôznymi cestami vedené praktickými verzus teoretickými účelmi a tieto cesty sa manifestujú v našich dispozíciách. Predovšetkým máme dispozície konať v dvoch rozdielnych prípadoch odlišne a riadiť sa pri svojom usudzovaní o činoch rozdielnymi normami. Napríklad, ak usudzujem s cieľom určiť, čo mám robiť, som vďaka svojmu usudzovaniu na tento účel

priamo schopný podľa neho konať; ak usudzujem s cieľom určiť, v čom je pravdivosť toho, čo mám robiť, som schopný konať podľa svojej odpovede iba vtedy, ak som motivovaný konať v súlade s daným normatívnym presvedčením. Ak má pravdu externalizmus, musím byť na takéto konanie motivovaný *zvonku*, pretože samotné presvedčenie ma motivovať nemusí. Dokonca ak má pravdu aj internalizmus, potom moja dispozícia konať podľa mojej odpovede môže vzniknúť iba vtedy, ak ju (presvedčivo) podám — dispozícia nie je súčasťou mojej celkovej motivácie klásť si najprv samotnú otázku, ako je to (bežne) vtedy, keď si kladiem praktickú otázku. Navyše, ak usudzujeme s cieľom určiť, čo robiť, potom súd, ktorým usudzovanie končíme, nám zvyčajne dáva praktický dôvod v motivačnom aj v normatívnom zmysle; usudzujeme totiž na motivačnom pozadí, vďaka ktorému je pravdepodobné, že budeme prinajmenšom schopní konať podľa tohto súdu. Napokon, ak aj neexistuje nijaký taký rozdiel, aký som dokazoval, rozdielne jazykové formy spolu s rozdielnymi rolami, aké praktická argumentácia hrá v ľudskom konaní, poukazujú na významné protiklady medzi praktickým a teoretickým usudzovaním.

Ak popieram, že medzi teoretickými a praktickými argumentmi je vnútorný logický rozdiel, nemienim tým popierať, že kognitívne a motivačné postoje, ako napríklad žiadostivosti a presvedčenia, môžu mať rozdielne objekty.²¹ Naozaj si myslím, že majú rozdielne objekty a o tom, čo *S* chce, som už hovoril ako o situácii. Aj keď situácie sa niekedy stotožňujú s propozíciami, nemusí to byť pravda. Celkom prirodzene sa napríklad neoznačujú za pravdivé či nepravdivé. Nech už objektom motivačných postojov sú situácie alebo niečo iné, treba pripomenúť, že na vyjadrenie chcenia či iných motivačných postojov nepoužívame oznamovací spôsob — chceme totiž *objasniť* praktické usudzovanie, resp. odlíšiť ho od teoretického usudzovania. Situácie vznikajú (realizujú sa) alebo nie, práve tak ako objekty žiadostivosti (nech ich už interpretujeme akokoľvek). Dosiahnutie situácie, napríklad dodržanie istého sľubu, je nepochybne ekvivalentné pravdivosti korešpondujúcej propozície, že dodržíme sľub (t. j. situácia nevyhnutne nastáva vtedy a len vtedy, ak je propozícia pravdivá). Z tejto ekvivalencie však nevyplýva, že existujúca situácia *je* jednoducho pravdivou propozíciou. Ak by sme to však aj predpokladali, ukázalo by sa iba to, že prinajmenšom jedna premisa časti praktického usudzovania má čosi špecifické — vyjadruje, aspoň skryto, motivačný postoj. Ale ani touto charakteristikou sa nemusí líšiť od istých druhov teoretického usudzovania, pretože motivačný postoj nie je premisa (čo ľahko prehliadneme, ak zastávame funkcionalistický názor) — motivačná premisa je vyjadrením takéhoto postoja, nie iba toho, že ho máme.

Ak z môjho názoru vyplýva iba funkcionálne a všeobecne kauzálne rozlíšenie medzi praktickým a teoretickým usudzovaním, má aspoň tú výhodu, že nám dáva hotovú odpoveď na otázku, čo majú spoločné ako vhodné symbolizácie argumentov, podriadené racionálnemu hodnoteniu ako takému, a prečo môžu potenciálne byť základom zdôvodnenia vlastných záverov a činov, založených na usudzovaní. Zdá sa mi, že je to aspoň také dôležité pozitívum, ako ukázať spôsob ich odlíšenia.

Existuje proces, ktorý si pri odlišovaní praktického usudzovania od teoretického musíme uvedomiť. Čím *praktickejšim* sa praktické usudzovanie stáva vďaka nášmu prístupu k nemu — napríklad prostredníctvom interpretácie jeho záveru ako konania, ktoré podporuje —, tým ťažšie ho môžeme interpretovať ako *usudzovanie*; zatiaľ čo čím jasnejším sa vďaka nášmu prístupu stáva proces, ktorý sa javí ako usudzovanie — povedzme tým, že ho berie ako usudzovanie z premis na propozičný záver —, tým menej sa javí ako praktický. Svoj prístup som navrhol v nádeji, že dosiahnem pri takomto postupe optimálne výsledky. Niektoré z týchto výsledkov sa ukážu v nasledujúcej časti, iné v zostávajúcich kapitolách.

V. Praktické usudzovanie a konanie na základe dôvodu. Na základe koncepcie praktického usudzovania, rozvinutej v tejto kapitole, môžeme na tri z našich šiestich teoretických otázok, čiastočne zodpovedať. Jednu z nich, týkajúcu sa rozdielu medzi praktickým a teoretickým usudzovaním, som práve rozobral. Preberme si stručne ďalšie dve, ktoré s touto kapitolou úzko súvisia.

Pokiaľ ide o otázku, ako racionálna osoba odpovedá na praktickú otázku, tvrdil som, že praktické usudzovanie tu hrá významnú rolu. Nemusi byť prítomné vždy, potreba odpovedať na otázku ako "Čo by som mal robiť, aby som vyslobodil priateľa spod havarovaného motocykla?" však bežne vyvoláva praktické usudzovanie. V istom zmysle však praktická otázka môže pred *S* *vyvstať* aj vtedy, keď si ju *S* *nekladie*, ba dokonca aj vtedy, keď ani nie je konfrontovaný s problémovou situáciou. Môže vzniknúť vždy, keď si človek uvedomuje určitý druh odporu voči tomu, čo chce, alebo keď pociťuje potrebu nájsť prostriedky na získanie toho, čo chce. Nepochybne, čím menej váhame pri výbere vhodných prostriedkov, tým sa praktické myslenie ako základ praktického usudzovania stáva menej pravdepodobným. Môžeme však dosť rýchlo prejsť k usudzovaniu, ktoré vedie k praktickému súdu, podľa ktorého sme pripravení konať.

Praktické otázky môžu vznikať aj dodatočne. Predpokladajme, že Samuel na základe dobrých návykov, založených na dlhodobej skúsenosti,

nájde automaticky pre svoj cieľ vhodné prostriedky — nebude usudzovať a bude konať tak, aby dostal to, čo chce. Existuje aj praktický argument zodpovedajúci jeho motivácii a presvedčeniu, ktoré ho vedú ku konaniu, napríklad k tomu, že jednoducho dvíha motorku ihneď, ako si uvedomí problém. Neskôr môže prísť to, čo by sme mohli nazvať *retrospektívnu praktickou otázkou*, napríklad keď sa mi zranil priateľ: "Čo som mal urobiť?" Tento argument má potom Samuel k dispozícii (ak si pamätá svoj dôvod konania) a môže vyjsť na povrch v rekonštrukcii praktického usudzovania. Môže, ale nemusí stačiť na správne zodpovedanie otázky.

Odtiaľ je už len malý krok k aplikácii našej koncepcie praktického usudzovania na otázku, čo konštituuje konanie na základe dôvodu. V rámci tejto kapitoly by sme mohli povedať, že konať na základe dôvodu znamená konať *na základe* motivácie a poznania; oba tieto prvky *vhodne* vystupujú ako motivačný a kognitívny prvok, vyjadrený v premisách praktického usudzovania. (Predpokladám, že ide o isté druhy chcenia a presvedčenia.) Takéto konanie nemusí skutočne vyrastať z praktického usudzovania... Podľa Aristotela — a zjavne aj podľa Huma a Kanta — pre každé intencionálne konanie (aspoň ak je ekvivalentné konaniu na základe dôvodu) — existuje zodpovedajúci praktický argument. Keď je tento argument skutočne vyjadrený v praktickom usudzovaní a *S* teda koná na základe tohto usudzovania, máme paradigmu konania na základe dôvodu. Nestačí, ako si to jasne uvedomoval už Kant, že konanie je v súlade s predchádzajúcim alebo súčasným usudzovaním; na to, aby sa zakladalo na usudzovaní, musí sa vykonať *na základe* motivácie, ktorá je v ňom vyjadrená.

Navyše, práve tak ako môžeme konať na základe dvoch alebo viacerých dôvodov, môžeme konať aj na základe dvoch alebo viacerých častí praktického usudzovania. Pôsobenie jednej časti takéhoto usudzovania môže presahovať aj ďaleko do budúcnosti. Môžeme usudzovať na záver v prospech činnosti (napríklad odtiaľto si budem odopierať držky) a správne konanie môže celkom vyrásť z rozhodnutia, ktorým sme ukončili svoje usudzovanie. Naše usudzovanie tak viedlo k dlhodobému prijatiu praktického dôvodu. Hoci praktické usudzovanie nemusí byť vždy základom konania na základe dôvodu, často ním je a môže ovplyvniť celý náš model budúceho správania. Aj tam, kde nie je základom konania na základe dôvodu, štruktúra motivácie a kognície, ktoré sú základom konania, sa stále dá vyjadriť praktickou argumentáciou a agens sa v princípe pri artikulácii dôvodu, ktorý poskytuje tak vysvetlenie, ako aj primárne zdôvodnenie jeho konania, môže odvolávať na tento argument.

Z anglického originálu preložil *Emil Višňovský*

POZNÁMKY

¹ Ide o tieto otázky: 1. Ako racionálne odpovedať na praktickú otázku? 2. Čo znamená, že agens koná na základe dôvodu? 3. Existuje model usudzovania, ktorým možno vysvetliť celé intencionálne konanie vrátane činov, vykazujúcich slabosť vôle? 4. Čo je kauzálnym sprostredkovaním medzi dôvodmi a činmi? 5. Môžeme špecifikovať konanie na základe dôvodu do takej miery, že činy vykonané z tohto dôvodu môžu byť z hľadiska neho samého nepochopiteľné, no na prvý pohľad rovnako racionálne? 6. Ako môžeme vysvetliť podobnosť a rozdielnosť praktického a teoretického usudzovania? (Pozri R. AUDI: **Practical Reasoning**, London and New York 1991, s. 6-8. Pozn. prekl.)

² Pozri R. AUDI: **Practical Reasoning**, London and New York 1991, s. 13-81. (Pozn. prekl.)

³ Tu i ďalej v tejto kapitole čerpám z vlastnej štúdie *A Theory of Practical Reasoning* (*American Philosophical Quarterly* 19, 1982).

⁴ G. H. von WRIGHT: **Explanation and Understanding**. Ithaca, NY, Cornell University Press 1971, s. 107. Wright uznáva, že praktická inferencia (ktorú zjavne pokladá za ekvivalentnú praktickému usudzovaniu — napr. na s. 96) môže byť reprezentovaná mnohými schémami; to je však jeho konečná formulácia. (Jeho premenné som obmenil tak, aby zodpovedali mojej formulácii.)

⁵ Alvin I. GOLDMAN: **A Theory of Human Action**. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1970, s. 105.

⁶ Pozri Aristotelov príklad so strechou in *De Motu Animalium* 701a16-23 (in: **The Works of Aristotle**, Vol. 5, Ed. by J. A. Smith and W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press 1949 (pozn. prekl.).

⁷ Paul M. CHURCHLAND: *The Logical Character of Action-Explanations* (**The Philosophical Review** 79, 1970, s. 228). Podrobný kritický rozbor Churchlandovej schémy a obhajobu schémy podobného druhu pozri in: Rex MARTIN: **Historical Explanation**. Ithaca, NY, Cornell University Press 1977, najmä kap. 9.

⁸ David P. GAUTHIER: **Practical Reasoning**. Oxford, Oxford University Press 1963, s. 44 (jeho "x" som nahradil "A"). Novší dôkaz, že racionalita vyžaduje iba takúto žiaducnosť alebo "uspokojiteľnosť" úsudkov na rozdiel od úsudkov, že konať A je najlepšia možnosť, pozri Michael SŁOTE: *Moderation, Rationality, and Virtue*. In: **The Tanner Lectures on Human Value**, Stanford 1985. Aj D. S. CLARKE, Jr. sa podrobne venuje tejto otázke napr. v práci **Practical Inferences**. London, Routledge and Kegan Paul 1985, kap. 2.

⁹ Donald DAVIDSON: "How Weakness of the Will is Possible?" In: J. FEINBERG (ed.): **Moral Concepts**. London and New York, Oxford University Press 1969, s. 110. Davidson o praktickom usudzovaní hovorí, že jeho "minimálne elementy...sú tieto: agens prijme nejaký dôvod (alebo množinu dôvodov) r a myslí si, že p (A je lepšie než B, r) a tieto konštituuju dôvod, pre ktorý usudzuje, že A je lepšie než B (s. 110). (Davidsonove premenné som obmenil tak, aby zodpovedali mojim premenným.)

¹⁰ Hector-Neri CASTANEDA: **Thinking and Doing**. Dordrecht and Boston, D. Reidel 1975, s. 15. Zvláštny prvok — "Jones bude konať A" — bol zo schémy kvôli jednoduchosti vynechaný a nemalo by to ovplyvniť moje tvrdenie.

¹¹ Tento posledný moment chápe Castaneda ako vyjadrenie volície, ktorá zahŕňa akési odhodlanie vôle; agens nevyjadruje iba intenciu čosi vykonať v istom čase, ale predovšetkým vopred tvrdí, že to vykoná. Novší variant tohto názoru spolu s kritickým rozborom pozri v jeho

nájde automaticky pre svoj cieľ vhodné prostriedky — nebude usudzovať a bude konať tak, aby dostal to, čo chce. Existuje aj praktický argument zodpovedajúci jeho motivácii a presvedčeniu, ktoré ho vedú ku konaniu, napríklad k tomu, že jednoducho dvíha motorku ihneď, ako si uvedomí problém. Neskôr môže prísť to, čo by sme mohli nazvať *retrospektívnu praktickou otázkou*, napríklad keď sa mi zranil priateľ: "Čo som mal urobiť?" Tento argument má potom Samuel k dispozícii (ak si pamätá svoj dôvod konania) a môže vyjsť na povrch v rekonštrukcii praktického usudzovania. Môže, ale nemusí stačiť na správne zodpovedanie otázky.

Odtiaľ je už len malý krok k aplikácii našej koncepcie praktického usudzovania na otázku, čo konštituuje konanie na základe dôvodu. V rámci tejto kapitoly by sme mohli povedať, že konať na základe dôvodu znamená konať *na základe* motivácie a poznania; oba tieto prvky *vhodne* vystupujú ako motivačný a kognitívny prvok, vyjadrený v premisách praktického usudzovania. (Predpokladám, že ide o isté druhy chcenia a presvedčenia.) Takéto konanie nemusí skutočne vyrastať z praktického usudzovania... Podľa Aristotela — a zjavne aj podľa Huma a Kanta — pre každé intencionálne konanie (aspoň ak je ekvivalentné konaniu na základe dôvodu) — existuje zodpovedajúci praktický argument. Keď je tento argument skutočne vyjadrený v praktickom usudzovaní a *S* teda koná na základe tohto usudzovania, máme paradigmu konania na základe dôvodu. Nestačí, ako si to jasne uvedomoval už Kant, že konanie je v súlade s predchádzajúcim alebo súčasným usudzovaním; na to, aby sa zakladalo na usudzovaní, musí sa vykonať *na základe* motivácie, ktorá je v ňom vyjadrená.

Navyše, práve tak ako môžeme konať na základe dvoch alebo viacerých dôvodov, môžeme konať aj na základe dvoch alebo viacerých častí praktického usudzovania. Pôsobenie jednej časti takéhoto usudzovania môže presahovať aj ďaleko do budúcnosti. Môžeme usudzovať na záver v prospech činnosti (napríklad oteraz si budem odopierať držky) a správne konanie môže celkom vyrásť z rozhodnutia, ktorým sme ukončili svoje usudzovanie. Naše usudzovanie tak viedlo k dlhodobému prijatiu praktického dôvodu. Hoci praktické usudzovanie nemusí byť vždy základom konania na základe dôvodu, často ním je a môže ovplyvniť celý náš model budúceho správania. Aj tam, kde nie je základom konania na základe dôvodu, štruktúra motivácie a kognície, ktoré sú základom konania, sa stále dá vyjadriť praktickou argumentáciou a agens sa v princípe pri artikulácii dôvodu, ktorý poskytuje tak vysvetlenie, ako aj primárne zdôvodnenie jeho konania, môže odvolávať na tento argument.

Z anglického originálu preložil *Emil Višňovský*

POZNÁMKY

¹ Ide o tieto otázky: 1. Ako racionálne odpovedať na praktickú otázku? 2. Čo znamená, že agens koná na základe dôvodu? 3. Existuje model usudzovania, ktorým možno vysvetliť celé intencionálne konanie vrátane činov, vykazujúcich slabosť vôle? 4. Čo je kauzálnym sprostredkovaním medzi dôvodmi a činmi? 5. Môžeme špecifikovať konanie na základe dôvodu do takej miery, že činy vykonané z tohto dôvodu môžu byť z hľadiska neho samého nepochopiteľné, no na prvý pohľad rovnako racionálne? 6. Ako môžeme vysvetliť podobnosť a rozdielnosť praktického a teoretického usudzovania? (Pozri R. AUDI: *Practical Reasoning*, London and New York 1991, s. 6-8. Pozn. prekl.)

² Pozri R. AUDI: *Practical Reasoning*, London and New York 1991, s. 13-81. (Pozn. prekl.)

³ Tu i ďalej v tejto kapitole čerpám z vlastnej štúdie *A Theory of Practical Reasoning* (*American Philosophical Quarterly* 19, 1982).

⁴ G. H. von WRIGHT: *Explanation and Understanding*. Ithaca, NY, Cornell University Press 1971, s. 107. Wright uznáva, že praktická inferencia (ktorú zjavne pokladá za ekvivalentnú praktickému usudzovaniu — napr. na s. 96) môže byť reprezentovaná mnohými schémami; to je však jeho konečná formulácia. (Jeho premenné som obmenil tak, aby zodpovedali mojej formulácii.)

⁵ Alvin I. GOLDMAN: *A Theory of Human Action*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1970, s. 105.

⁶ Pozri Aristotelov príklad so strechou in *De Motu Animalium* 701a16-23 (in: *The Works of Aristotle*, Vol. 5, Ed. by J. A. Smith and W. D. Ross, Oxford, Clarendon Press 1949 (pozn. prekl.).

⁷ Paul M. CHURCHLAND: *The Logical Character of Action-Explanations* (*The Philosophical Review* 79, 1970, s. 228). Podrobný kritický rozbor Churchlandovej schémy a obhajobu schémy podobného druhu pozri in: Rex MARTIN: *Historical Explanation*. Ithaca, NY, Cornell University Press 1977, najmä kap. 9.

⁸ David P. GAUTHIER: *Practical Reasoning*. Oxford, Oxford University Press 1963, s. 44 (jeho "x" som nahradil "A"). Novší dôkaz, že racionalita vyžaduje iba takúto žiaducnosť alebo "uspokojiteľnosť" úsudkov na rozdiel od úsudkov, že konať A je najlepšia možnosť, pozri Michael SLOTE: *Moderation, Rationality, and Virtue*. In: *The Tanner Lectures on Human Value*, Stanford 1985. Aj D. S. CLARKE, Jr. sa podrobne venuje tejto otázke napr. v práci *Practical Inferences*. London, Routledge and Kegan Paul 1985, kap. 2.

⁹ Donald DAVIDSON: "How Weakness of the Will is Possible?" In: J. FEINBERG (ed.): *Moral Concepts*. London and New York, Oxford University Press 1969, s. 110. Davidson o praktickom usudzovaní hovorí, že jeho "minimálne elementy...sú tieto: agens prijme nejaký dôvod (alebo množinu dôvodov) r a myslí si, že p (A je lepšie než B, r) a tieto konštituuju dôvod, pre ktorý usudzuje, že A je lepšie než B (s. 110). (Davidsonove premenné som obmenil tak, aby zodpovedali mojim premenným.)

¹⁰ Hector-Neri CASTANEDA: *Thinking and Doing*. Dordrecht and Boston, D. Reidel 1975, s. 15. Zvláštny prvok — "Jones bude konať A" — bol zo schémy kvôli jednoduchosti vynechaný a nemalo by to ovplyvniť moje tvrdenie.

¹¹ Tento posledný moment chápe Castaneda ako vyjadrenie volície, ktorá zahŕňa akési odhodlanie vôle; agens nevyjadruje iba intenciu čosi vykonať v istom čase, ale predovšetkým vopred tvrdí, že to vykoná. Novší variant tohto názoru spolu s kritickým rozborom pozri v jeho

práci *Conditional Intentions, Intentional Action, and Aristotelian Practical Syllogisms* (*Erkenntnis* 18, 1982), ako aj jeho kapitolu s názvom *Human Action: Intention and Obligation*. In: James E. TOMBERLIN (ed.): *Agent, Language, and the Structure of the World*. Indianapolis, Ind., Hackett 1983.

¹² Myles BRAND: *Intending and Acting*. Cambridge, Mass., MIT Press 1984, s. 129. Podobný názor vyjadri Glibert HARMAN: *Practical Reasoning* (*The Review of Metaphysics* 29, 1976). Novšiu verziu Harmanovej koncepcie pozri v jeho práci *Change in View*, Cambridge, Mass.: MIT Press 1986.

¹³ Entyméma je logická figúra — sylogizmus s jednou vypustenou premisou (pozn. prekl.).

¹⁴ Napríklad Robert BINKLEY v práci *A Theory of Practical Reason* (*The Philosophical Review* 74, 1965) tvrdí, že "záverom praktického usudzovania je rozhodnutie" (s. 432). Anthony KENNY chápe Aristotela tak, že v niektorých prípadoch je jeho záverom rozhodnutie; pozri jeho prácu *Aristotle's Theory of the Will*. New Haven, Conn., Yale University Press 1979, najmä s. 142-144.

¹⁵ V článku *Intending* (*The Journal of Philosophy* LXX, 1973) tvrdím, že takéto široké, nedefinované poňatie "chcenia" existuje, a v článku *The Concept of Wanting* (*Philosophical Studies* 21, 1973) objasňujem chcenie v tomto zmysle. Čisto vnútorné chcenie je jednoducho chcenie kvôli samému ϕ ; čisto vonkajšie chcenie ϕ je založené úplne na našom chcení čohosi iného: jednoducho to chceme z nejakého iného dôvodu; typickým príkladom je chcenie čohosi iba ako prostriedku niečoho iného. Vysvetlenie pojmu presvedčenia nájde čitateľ v mojej práci *The Concept of Believing* (*The Personalist* 53, 1972).

¹⁶ Komplexný prístup k sociálnemu praktickému usudzovaniu pozri in Raimo TUOMELA: *A Theory of Social Action*, Dordrecht and Boston, D. Reidel 1984.

¹⁷ *Etika Nikomachova*, 1147a1-10. Ak má toto chcenie príliš úzky obsah, potom je v tomto kontexte prinajmenšom plauzibilná domnienka, že agens asi má nejaké chcenie ohľadom potraviny (pozri ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Bratislava, Pravda 1979, s. 166 — pozn. prekl.).

¹⁸ Podľa mňa nemusia vyjadrovať rovnakú propozíciu. Castaneda plauzibilne dokázal, že by ju vyjadrovať nemali. Pozri napr. jeho *Thinking and Doing*, s. 158-159.

¹⁹ Pozri napr. James D. WALLACE: *Practical Inquiry* (*The Philosophical Review* 78, 1969, s. 442-443); upozorňujem, že von WRIGHT hovorí o "praktických sylogizmoch v prvej osobe" (v práci *The Varieties of Goodness*, London, Routledge and Kegan Paul 1963, s. 170). Aj Clarke v práci citovanej v pozn. 6 toleruje praktické usudzovanie v druhej a tretej osobe (s. 63-67).

²⁰ Nemožno sa ubrániť dojmu, že Audiho koncepcia praktického usudzovania je v hlavných črtách funkcionalistická (v istom zmysle pragmatistická, deweyovská) — pozn. prekl.

²¹ Castaneda (v práci *Thinking and Doing* a na iných miestach) používa pre objekt konatívneho postoja termín "praktícium" (practition) a rozvíja široký logický rámec analýzy vzťahov medzi samotnými praktíciami, ako aj medzi praktíciami a propozíciami.